

Χριστόφορος Χαραλαμπάκης, *Κρητολογικά Μελετήματα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2001

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης τριάντα χρόνων (1969-1999) από την έναρξη του συγγραφικού του έργου, ο καθηγητής της γλωσσολογίας Χριστόφορος Χαραλαμπάκης συγκέντρωσε σε έναν τόμο ορισμένες μελέτες του που αναφέρονται στη γενέτειρά του Κρήτη, όπως δηλώνει ο ίδιος στον πρόλογο. Στην απόφασή του αυτή, μας λέγει πιο κάτω, τον ώθησε κυρίως η ελπίδα «ότι ενδέχεται να αποτελέσουν αφορμή για νεότερους ερευνητές να ασχοληθούν με θέματα τα οποία όχι μόνο δεν έχουν μελετηθεί ικανοποιητικά, αλλά τείνουν να θεωρηθούν παρωχημένα» (σ. 11).

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην κρητική διάλεκτο και χωρίζεται σε δύο τμήματα. Το πρώτο τμήμα περιλαμβάνει μελέτες λεξικογραφικές και ετυμολογικές. Εδώ μελετούνται ζητήματα ετυμολογίας λέξεων, σημασιολογικά προβλήματα, μεθοδολογικά προβλήματα των αρχαϊσμών της κρητικής διαλέκτου, προβλήματα γύρω από τη σύνταξη μιας γραμματικής της κρητικής διαλέκτου, αποκλίσεις και διακυμάνσεις του γραμματικού γένους στην κρητική διάλεκτο κ.ά. Ακόμη και για ένα μη-ειδικό, το τμήμα αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς βλέπει την προέλευση και ετυμολογία λέξεων που, αν δεν είναι σήμερα σε ευρεία χρήση στην Κρήτη, διατηρούνται οπωσδήποτε στη μνήμη πολλών κρητικών.

Το δεύτερο τμήμα αναφέρεται στα τοπωνύμια. Επισημαίνεται εδώ ότι, ενώ υπάρχουν αρκετές μελέτες για τα μακροτοπωνύ-

μια, δεν παρατηρείται το ίδιο ενδιαφέρον και για τα μικροτοπωνύμια, και ο Χαραλαμπάκης επισείει τον κίνδυνο της οριστικής απώλειάς τους, μια και αρκετά χάνονται από τη μνήμη των ανθρώπων της περιοχής. Το ότι «τα τοπωνύμια είναι επιγραφές χαραγμένες στο έδαφος» δεν τα προφυλάσσει από τον κίνδυνο της λήθης. Και, συνοψίζει γενικεύοντας, «αν δεν είμαστε σε θέση να κρατήσουμε την κρητική γλώσσα και τα τοπωνύμια μας, αφού υπεισέρχονται και λόγοι ανεξάρτητοι από τη θέλησή μας, έχουμε την ιερή υποχρέωση απέναντι στις επόμενες γενιές να διασώσουμε την πολιτιστική μας αυτή κληρονομιά. Ας μην ξεχνάμε πως “σβήνοντας ένα κομμάτι από το παρελθόν σβήνει κανείς κι ένα αντίστοιχο κομμάτι από το μέλλον”, για να επαναλάβω τα λόγια του Σεφέρη» (σ. 123). Μια και υπάρχει αρκετό ερασιτεχνικό ενδιαφέρον για τα τοπωνύμια, το τμήμα αυτό είναι πολύτιμο για καθέναν που θα επιχειρούσε να αναλάβει μια τοπωνυμική έρευνα. Επισημαίνεται επίσης ότι, «Η τάση των λογίων του περασμένου αιώνα να ανάγουν στην αρχαία ελληνική πολλά ξενόγλωσσα τοπωνύμια, με σαφή διαστρέβλωση των φωνολογικών και μορφολογικών κανόνων της ελληνικής, έχει οριστικά εγκαταλειφθεί από τους νεότερους ερευνητές» (σ. 132).

Τα υπόλοιπα τρία μέρη του έργου έχουν γενικότερο ενδιαφέρον, και όχι στενά γλωσσολογικό. Το δεύτερο μέρος τιτλοφορείται «Γλώσσα και Λογοτεχνία της Κρήτης» και αναφέρεται στην κρητική γλώσσα όπως πα-

ρουσιάζεται μέσα από τα λογοτεχνικά της έργα. Στη μελέτη με τίτλο «Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση των έργων της κρητικής λογοτεχνίας», ο Χαραλαμπάκης αναφέρεται εκτενώς στο φαινόμενο της υπερδιόρθωσης, και κυρίως στην υπεργενίκευση του τελικού -ν, βάσει του οποίου υποτιθέμενα λάθη των αντιγραφών στην πραγματικότητα βρίσκονταν στο στόμα του λαού, καθώς «η κατάχρηση του τελικού -ν αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα ολιγογράμματων ανθρώπων στην προσπάθειά τους να προσδώσουν επισημότητα ή λογιότητα στο ύφος τους» (σ. 173). Έτσι πιστεύει πως «και στα έργα της κρητικής λογοτεχνίας εμφανίζονται αρκετά συχνά υπερδιορθωμένοι τύποι με τελικό -ν οι οποίοι δεν μπορούν με τη συχνότητα που παρουσιάζονται, και μάλιστα σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα και από διαφορετικούς αντιγραφείς, να θεωρηθούν χωρίς εξαίρεση απλά λάθη απροσεξίας ή άγνοιας» (σ. 174).

Πιο κάτω, μιλώντας για τη διάκριση ανάμεσα σε ανατολικό και δυτικό κρητικό ιδίωμα, επισημαίνει τη διάχυση των ιδιωμάτων και ότι δεν υπάρχουν σαφή όρια. «Όπως εξάλλου δείχνει η σημερινή κρητική διάλεκτος, γνωρίσματα που θεωρούνται δυτικά ήταν γνωστά και στην Ανατολική Κρήτη, όπως λ.χ. οι άσιγμοι τύποι των ονομάτων πριν από εγγλιτικά (ο άνθρωπό μας στην Καλαμάνα Ιεράπετρας)» (σ. 183). Και η βιολογία, να σημειώσουμε παρεμπιπτόντως, κάνει ανάλογες επισημάνσεις όσον αφορά τη διασπορά των ειδών. Δεν υπάρχουν σαφή γεωγραφικά όρια που χωρίζουν το ένα υποείδος από το άλλο, αλλά υπάρχουν πλατιές ζώνες που ανακατεύονται.

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η μελέτη «Η κρητική διάλεκτος στο λογοτεχνικό έργο του Κονδυλάκη», όπου σχολιάζονται και οι απόψεις του Κονδυλάκη για τη γλώσσα και

την κρητική διάλεκτο. Παρατίθεται επίσης ένα λεξιλόγιο που, παρά τη μετριόφρονα δήλωση του συγγραφέα ότι δεν είναι πλήρες, είναι ιδιαίτερα εκτεταμένο. Επίσης ο συγγραφέας κάνει διορθώσεις και προσθήκες στο «Κρητικό λεξιλόγιο» του Κονδυλάκη, το οποίο ήταν καρπός πολυετούς προσπάθειας του μεγάλου κρητικού πεζογράφου, για ενδεχόμενη επανέκδοσή του.

Το τρίτο μέρος αναφέρεται σε περιηγητές και περιηγήσεις στην Κρήτη. Ο συγγραφέας μάς δίνει την καταπληκτική πληροφορία ότι στη Γερμανία εκδίδεται κατά μέσο όρο ένα βιβλίο το χρόνο που αναφέρεται στην Κρήτη και παραθέτει τα πιο ενδιαφέροντα απ' αυτά που εκδόθηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια. Και εδώ μας παρουσιάζεται ένας Χαραλαμπάκης με ιδιαίτερο λογοτεχνικό αισθητήριο, αφού τα αποσπάσματα που μεταφράζει και παραθέτει είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά. Από τα πιο συναρπαστικά κείμενα είναι μια άγνωστη περιγραφή του ολοκαυτώματος του Αρκαδίου.

Το τέταρτο μέρος αναφέρεται σε τρεις πνευματικές μορφές της Κρήτης. Η πρώτη είναι ο Νίκος Καζαντζάκης και η μελέτη έχει το χαρακτηριστικό τίτλο «Ο γλωσσικός σκεπτικισμός του Νίκου Καζαντζάκη». Εκεί αναφέρεται η αμφίσημη σχέση του Καζαντζάκη με τη γλώσσα. Από τη μια, ο Καζαντζάκης αγωνιά για την απώλεια κρητικών λέξεων και, από την άλλη, επισημαίνει την αδυναμία της λέξης να εκφράσει το συναισθηματικό πλούτο του ανθρώπου.

Η δεύτερη μελέτη αναφέρεται στο λαμπρό φιλόλογο Εμμανουήλ Γενεράλι (1860-1942), που υπήρξε δάσκαλος διακεκριμένων πανεπιστημιακών όπως ο Εμμανουήλ Κριαράς, ο Νικόλαος Τωμαδάκης και ο Στυλιανός Καψωμένος. Τέλος παρατίθεται μια βιβλιοκρισία για το έργο του διακεκριμένου φιλόλογου Μανώλη Μιλτ. Παπαδά-

κη, που έχει τίτλο *Μαρία Λιουδάκη, Η ιερεία της παιδείας*. Στα πλαίσια της βιβλιοκρισίας, ο Χαραλαμπίδης αναφέρεται εκτενώς στη ζωή της άτυχης δασκάλας που σφαγιάστηκε ως αριστερή από τους αντάρτες του Μανόλη Μπαντουβά. Σε επίμετρο παρουσιάζεται τέλος «Ο Ελύτης της Κρήτης», μια μελέτη στην οποία ανιχνεύονται επιδράσεις της γενέθλιας γης στο έργο του μεγάλου νομπελίστα ποιητή.

Δεν θέλω να κλείσω το σημείωμα αυτό επαναλαμβάνοντας συμπερασματικά, ως ειθιστά, το πόσο αξιόλογες και σημαντικές είναι οι μελέτες που περιλαμβάνονται σ' αυτό τον τόμο. Απλώς θα επιχειρήσω μια

«διάψευση» της θέσης ότι «από μεγεθυντικούς τύπους δεν σχηματίζονται υποκοριστικά» (σ. 84), παραθέτοντας ένα ανέκδοτο, που ίσως είναι χρήσιμο για τους γλωσσολόγους. Συνέβη στο χωριό Παχιά Άμμος της Ιεράπετρας.

Η βάρκα δένει στο λιμάνι, γεμάτη ψάρια, ανάμεσα στα οποία ήταν και ένα εντυπωσιακά μεγάλο. –Ποπό ένας ψάρακας, αναφωνεί ένας πελάτης. Πόσο κάνει; –Τριάντα χιλιάδες. –Τόσο ακριβά, αυτό το ψαρακακάκι;

Μπάμπης Δερμιτζάκης